

PERSPEKTIVE IMPLEMENTACIJE
EVROPSKIH STANDARDA
U PRAVNI SISTEM SRBIJE

Knjiga 5
Zbornik radova

Priredio
Prof. dr Stevan Lilić

Beograd, 2015

**PERSPEKTIVE IMPLEMENTACIJE EVROPSKIH STANDARDARDA
U PRAVNI SISTEM SRBIJE – KNJIGA 5**

Priredivač

Prof. dr Stevan Lilić

Izdavač

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Centar za izdavaštvo i informisanje

Za izdavača

Prof. dr Sima Avramović, dekan

Urednik

Prof. dr Dragan M. Mitrović

Izdavanje zbornika pomoglo je
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

© Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovano, presnimavano ili prenošeno bilo kojim sredstvom – elektronskim, mehaničkim, kopiranjem, snimanjem ili na bilo koji drugi način bez prethodne saglasnosti autora i izdavača.

www.ius.bg.ac.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

340.137(4-672EU:497.11)(082)

PERSPEKTIVE implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije : zbornik radova. Knj. 5 / priredio Stevan Lilić. – Beograd : Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo i informisanje, 2016 (Beograd : Službeni glasnik). – 357 str. ; 24 cm. – (Biblioteka Zbornici)

Na spor. nasl. str.: Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System. – Tekst lat. i ćir. – Tiraž 150. – Str. 9–10: Predgovor / urednik ; Forward / editor. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summaries.

ISBN 978-86-7630-600-8

1. Лилић, Стеван [уредник] [аутор додатног текста] а) Право – Хармонизација – Европска унија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 222013964

UTVRĐIVANJE POVREDE PRAVA NA POŠTOVANJE PORODIČNOG ŽIVOTA PRED SUDOVIMA U REPUBLICI SRBIJI

Apstrakt: U članku se razmatraju načini primene Evropske konvencije o ljudskim pravima u domaćim pravnim sistemima. Centralno pitanje je mogućnost utvrđivanja povrede prava na poštovanje porodičnog života građana Republike Srbije pred domaćim sudovima, na osnovu normi domaćeg prava, posredno i člana 8. Konvencije. Izdvajaju se tri sistema primene Evropske konvencije o ljudskim pravima u domaćim državama: ustavni položaj, monistički i dualistički. U Srbiji je Konvencija postala sastavni deo unutrašnjeg prava danom ratifikacije - 3. marta 2004. godine. Imajući u vidu da je ratifikacijom Evropske konvencije o ljudskim pravima ovaj međunarodni ugovor postao sastavni deo domaćeg prava, kao i da je Porodični zakon donet uvažavajući odredbe Konvencije o pravima deteta i Evropske konvencije o ljudskim pravima, smatramo da je moguće, kako na osnovu već donetih presuda ESLJP protiv države Srbije, tako i na osnovu člana 2. stava 2. Porodičnog zakona, da se domaći državljani pozovu pred našim sudovima na povredu prava na poštovanje porodičnog života, kao i da domaći sudovi utvrde povredu prava na poštovanje porodičnog života. Na taj način bi se, na osnovu presuda ESLJP u slučajevima *M. A. v United Kingdom* i *Lück v Germany*, iscrpela mogućnost da se pred domaćim sudovima utvrdi povreda prava na poštovanje porodičnog života. Prethodno utvrđivanje povrede prava na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudovima ne rađa obavezu ESLJP da ponovo utvrdi povredu. Na taj način se pokazuje pozitivan efekat mogućnosti podnošenja tužbe za utvrđivanje povrede prava na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudovima, čime se otklanja vođenje postupka pred ESLJP.

Ključne reči: Evropska konvencija o ljudskim pravima. Porodični zakon. Inkorporacija Evropske konvencije o ljudskim pravima Monizam. Dualizam Ustavni položaj Pravo na poštovanje porodičnog života. Član 200. ZOO. Naknada nematerijalne štete. Domaći sudovi. Evropski sud za ljudska prava

* Uroš Novaković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije (179059), koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Pravo na poštovanje porodičnog života u svetlu velikog boja porodičnih prava predstavlja savremeno porodično pravo. Ovo pravo je sudsku zaštitu i konkretnu primenu dobilo, pre svega, presudama Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) koji predstavlja organ ovlašćen za tumačenje Evropske konvencije o ljudskim pravima. U osnovnom izvoru našeg porodičnog prava - Porodičnom zakonu, navedeno pravo zauzima mesto na njegovom samom početku (član 2. stav 2.), gde se kaže da svako ima pravo na poštovanje svog porodičnog života, čime je zakonodavac nedvosmisleno dao suštinski značaj ovom pravu. Jedno od osnovnih pitanja kojima ćemo se baviti u ovom radu je da li je moguće da ovo pravo dobije sudsku zaštitu i pred domaćim sudovima, na osnovu normi našeg pravnog sistema. Tokom razmatranja domaćih sudskih presuda iz oblasti porodičnog prava, nismo naišli niti na jednu presudu koja se odnosila na povredu prava na poštovanje porodičnog života na osnovu člana 2. stava 2. Porodičnog zakona. Pored ovog, glavnog pitanja, razmatraćemo i kakav je hijerarhijski status Evropske konvencije o ljudskim pravima prema domaćim pravilima porodičnog prava. U zavisnosti od tog, prethodnog pitanja, nazire se jedna od mogućnosti za primenu člana 8. u domaćem pravu - da tumačenje člana 8. Konvencije (presuda ESLJP) mora biti u skladu sa Ustavom a ne i sa „običnim” zakonima, da bude u skladu sa posebnim zakonom ili da primena člana 8. ima identičnu pravnu snagu kao Ustav.

Još jedno u nizu značajnih pitanja za mogućnost utvrđivanja povrede prava na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudovima, jeste pitanje definisanja porodice. Iako ESLJP ne daje definiciju porodice, primetno je da se konstatno širi krug osoba koje se smatraju članovima porodice. Tako se pod članom porodice, prema do sada donetim presudama ESLJP, smatraju: deca i roditelji, unuci i babe i dede, usvojitelj(i) i usvojenik, hranitelji i hranjenik, stric i sestrić, tazbinski srodnici (zet i tast), supružnici, vanbračni partneri, homoseksualni partneri.¹

1 Videti, M. Draškić, Usklađenost domaćeg prava sa standardima Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na član 8. Evropske konvencije, u Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije, Beograd, 2006, str. 70.

1. Usklađenost domaćih pravnih sistema sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima

U ovom delu rada osvrnućemo se na uticaj Evropske konvencije o ljudskim pravima, posebno odluka Evropskog suda za ljudska prava na domaće pravne sisteme. Države potpisnice EKLJP obavezne su da poštuju odluke ESLJP.² U slučaju da država preuzme neku obavezu iz međunarodnih ugovora, ona je dužna da u skladu sa odredbama tog ugovora uskladi sopstveno zakonodavstvo.³ Međutim, ne postoji obaveza da države donesu posebne zakone kojima će odredbe EKLJP uneti u domaći pravni sistem. Neke države su donele posebne zakone o usklađivanju EKLJP i domaćeg prava. Tako je Velika Britanija donela 1998. godine Zakon o ljudskim pravima,⁴ dok je Irska 2003. godine usvojila Zakon o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima.⁵ U drugim državama, među kojima je i Srbija, međunarodni ugovori samim činom ratifikacije postaju sastavni deo unutrašnjeg prava.

2. Značaj i inkorporacija Evropske konvencije o ljudskim pravima u domaće pravne sisteme (tri sistema primene EKLJP)

Od sistema primene odredbi Konvencije u domaćoj državi zavisi kako će se odnositi prava iz Konvencije u odnosu na prava iz domaćih zakona i Ustava kao hijerarhijski najvišeg unutrašnjeg pravnog akta. U zavisnosti od pristupa domaćeg pravnog poretka prema obavezama preduzetim zaključenjem međunarodnih ugovora, izdvajaju se tri sistema primene Evropske konvencije o ljudskim pravima: ustavni sistem, monistički model i dualistički model. Razlika primene Konvencije ima značajne posledice. Tako, npr. ako međunarodni

2 M. Janis, R. Kay, A. Bradley, *European Human Rights Law Text and Materials*, Oxford, 2000, crp. 84.

3 A. Jakšić, *Evropska konvencija o ljudskim pravima*, Beograd, 2006, str. 29.

4 *Human Rights Act donet 1998. godine*, počeo je da se primenjuje 2000. godine. Posebnu raspravu izazvalo je donošenje ovog zakona i njegova primena u odnosu na princip najboljeg interesa deteta, obzirom da EKLJP izričito ne predviđa prava deteta, kao što to čine pravni sistemi država članica.

5 C. O' Mahony, *Irreconcilable Differences? Article 8 ECHR and Irish Law on Non-Traditional Families*, *International Journal of Law, Policy and Family*, Vol. 26, Issue 1, 2012, str. 57.

ugovori, samim tim i EKLJP, imaju ustavnu snagu, nije potrebno da odredbe ustava budu u saglasnosti sa Konvencijom. Međutim, ako Konvencija ima položaj između Ustava i zakona (kao u Srbiji), potrebno je da ona bude u skladu sa Ustavom, a ako se odredbe Ustava ne slažu sa odredbama Konvencije, Ustav ima suprematiju. Takođe, ako je potrebno da se donese poseban zakon o inkorporaciji Konvencije u domaći pravni sistem, tek kada se donese takav poseban zakon biće moguće primenjivati odredbe Konvencije. Suprotno, u monističkim sistemima čim se ratifikuje Konvencija, ona je sastavni deo unutrašnjeg prava koji treba da bude u skladu sa Ustavom i primenjuje se samo u delu u kome je saglasna Ustavu kao najvišem pravnom aktu.

2.1. Ustavni položaj

Konvencija u jednoj grupi država formalno nema ustavni položaj, ali faktički ima ustavnu snagu i zahteva se da odredbe domaćih zakona budu u skladu sa njenim odredbama. Navodi se da Konvencija ima takav, kvaziustavni položaj, u Holandiji i Švajcarskoj.⁶ Prema nekim stavovima Konvencija u Holandiji ima hijerarhijski čak i viši položaj od Ustava.⁷ U Austriji Konvencija ima identičan položaj kao Ustav.⁸

U Engleskoj je 1998. godine donet Zakon o ljudskim pravima (*Human Rights Act*) da bi osigurao zaštitu ljudskih prava garantovanih EKLJP, i to u dva pravca. Najpre, sudija u sporu pred engleskim sudom obavezan je da domaće pravo tumači tako da bude «što je moguće više» u skladu sa Evropskom konvencijom.⁹ Javna vlast, u drugom pravcu, obavezna je da deluje tako da njeni akti budu usklađeni sa Konvencijom.¹⁰ Donošenjem Zakona o ljudskim pravima, Konvencija je postala sastavni deo engleskog prava.¹¹

6 J. Omejec, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Zagreb, 2013, str. 58.

7 A. Jakšić, *Evropska konvencija o ljudskim pravima*, Beograd, 2006, str. 32.

8 N-L. Arold, *The Legal Culture of the European Court of Human Rights*, Leiden-Boston, 2007, str. 31.

9 Tako je donošenjem Zakona o ljudskim pravima otvorena mogućnost da se domaći državljani pred engleskim sudovima pozovu na povredu prava na poštovanje porodičnog života, J. Eekelaar, *Family Law and Personal Life*, Oxford, 2006, str. 64; J. Fortin, *Children's Rights and the Developing Law*, Cambridge, 2009, str. 57.

10 J. Herring, *Family Law*, Harlow, 2007, str. 31.

11 Da Zakon o ljudskim pravima ima veliki značaj na pravni sistem u Engleskoj, Günter Hager, *Der Einfluss des Human Rights Act 1998 auf die Rechtsmethode in England*, u T. Helms, J.M.

Nesporno je da Ujedinjeno Kraljevstvo, pre svega, donošenjem Zakona o ljudskim pravima iz 1998. godine, inkorporiralo EKLJP u svoj pravni sistem kao njegov sastavni deo.¹² Međutim, pored ovog zakona, radi usklađivanja sa Konvencijom doneta su još dva zakona: Zakon o deci iz 1989. godine i Porodični zakon iz 1996. godine. Prema nekim shvatanjima, Zakon o ljudskim pravima ima karakter ustavnog zakona.¹³ Specifičnost sistema u Ujedinjenom Kraljevstvu ogleda se u tome što Zakon o ljudskim pravima ide toliko daleko da predviđa suprematiju prava iz Konvencije u odnosu na domaća pravna pravila. To svedoči o značaju koji EKLJP ima na unutrašnji pravni sistem i da se neretko, Konvencija, karakteriše kao „evropski ustav“.¹⁴

2.2. Dualizam

U dualističkim sistemima međunarodni ugovori postaju deo unutrašnjeg prava tek kada budu doneti zakoni koji se tiču materije međunarodnog ugovora, čime se stvara osnov za primenu odredbi međunarodnog ugovora u domaćem pravu.¹⁵ U ovom sistemu, odredbe Konvencije i međunarodnih ugovora, generalno, imaju snagu običnog zakona. Ovaj sistem se primenjuje u Nemačkoj, Italiji, Finskoj, Islandu, Danskoj.¹⁶ Zanimljivo je da se primena dualističkog

Zeppernick, *Lebediges Familienrecht*, Frankfurt am Main, Berlin, 2008, crp. 15; N-L. Arold, *The Legal Culture of the European Court of Human Rights*, Leiden-Boston, 2007, crp. 7. U Irskom pravu je, po ugledu na englesko pravo, donet zakon kojim su odredbe EKLJP postale sastavni deo unutrašnjeg prava, G. Shannon, *Child Law*, Dublin, 2010, str. 79.

- 12 O primeni ovog zakona i principu proporcionalnosti, A. Kavanagh, *Reasoning about Proportionality Under the Human Rights Act 1998: Outcomes, Substance and Process*, *The Law Quarterly Review*, Vol. 130, April 2013, London, str. 249; Takođe o značaju ovog zakona, P. Norton, *A Democratic Dialogue? Parliament and Human Rights in The United Kingdom*, *Asia Pacific Law Review*, Vol. 21, Num. 2, 2013, Hong Kong, str. 147.
- 13 J. Omejec, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Zagreb, 2013, str. 57. Isto i A. Jakšić, *Evropska konvencija o ljudskim pravima*, Beograd, 2006, str. 34.
- 14 Primetno je da pri tumačenju Konvencije postoji pravilnost da što je veći konsenzus u državama članicama oko određenog pitanja, to je polje slobodne procene države umanjeno, i obratno, što je veća nesaglasnost država oko pravnog regulisanja određenog porodičnog odnosa, to je polje slobodne procene državnih vlasti prošireno.
- 15 B. Stark, *The PRINCIPLES on Agreements: „Fairness“ and International Human Rights Law*, u R. F. Wilson, *Reconceiving the Family*, Cambridge, 2006, str. 405.
- 16 J. Omejec, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Zagreb, 2013, str. 60.

pristupa posebno može videti pri postupanju sudova u slučaju *Görgülü protiv Nemačke*, kada je domaći sud naveo da odluke Evropskog suda za ljudska prava ne vezuju domaće sudove u donošenju svojih odluka.¹⁷ Međutim, naknadno je Savezni Ustavni sud Nemačke stao na stanovište da je Konvencija sastavni deo domaćeg (saveznog) prava. Time je ustanovljeno pravilo, da se na izvestan način, Savezni Ustavni sud Nemačke transformisao u organ koji će se starati nad primenom Konvencije, a samim tim i presuda ESLJP pred domaćim sudovima.

2.3. Monizam

U monističkim sistemima, čim se međunarodni ugovor ratifikuje on postaje sastavni deo unutrašnjeg prava. Time se odredbe međunarodnog ugovora primenjuju kao unutrašnje materijalnopravne norme. U sistemima koji primenjuju monističko načelo, Konvencija se primenjuje kao sastavni deo unutrašnjeg prava od trenutka stupanja na snagu (ratifikacije), i zauzima mesto između Ustava i zakona. Naime, Konvencija ima snagu jaču od običnih zakona ali je, ipak, podređena Ustavu. Navodi se da Konvencija ima ovakav položaj u Francuskoj, Belgiji, Španiji, Kipru, Malti, Grčkoj, Norveškoj, Luksemburgu.¹⁸ Naša država, takođe, spada u grupu država u kojima se Konvencija primenjuje trenutkom ratifikacije.¹⁹

3. Pravo na poštovanje porodičnog života u našem pravnom sistemu

Pravo na poštovanje porodičnog života posredno se štiti kroz zaštitu mešanja u porodicu mnogim međunarodnim ugovorima - Univerzalnom Deklaracijom o pravima čoveka,²⁰ Paktom o građanskim i političkim pravima,²¹

17 Suprotno je u Ujedinjenom Kraljevstvu, gde se predviđa da domaći sudovi pri odlučivanju imaju dužnost da poštuju odluke ESLJP, M. Doods, *Family Law*, London, 2005, str. 2.

18 J. Omejec, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Zagreb, 2013, str. 64.

19 Tako i M. Draškić, *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd, 2007, str. 30.

20 Član 12. Univerzalne Deklaracije o pravima čoveka: „Niko se ne sme izložiti proizvoljnom mešanju u privatni život, porodicu, stan ili prepisku, niti napadima na čast i ugled. Svako ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvog mešanja ili napada.“

21 Član 17. Pakta o građanskim i političkim pravima: „

1. Niko ne može biti predmet samovoljnih ili nezakonitih mešanja u njegov privatni

Konvencijom o pravima deteta.²² Izričita zaštita prava na poštovanje porodičnog života predviđena je Evropskom konvencijom o zaštiti osnovnih prava i sloboda.²³ Svi navedeni ugovori su ratifikacijom postali sastavni deo našeg pravnog sistema, tako da je i pravo na poštovanje porodičnog života jedno u nizu porodičnih prava. Ovo pravo predviđeno je i Porodičnim zakonom Republike Srbije koji je donet 2005. godine.²⁴ O značaju ovog prava svedoči i činjenica da je srpski zakonodavac pravo na poštovanje porodičnog života uvrstio na samom početku Porodičnog zakona, dajući mu na taj način, nesporno, suštinsku ulogu. Poštovanje porodičnog života ima karakter jednog od načela porodičnog prava.²⁵

Osnovno pitanje našeg rada je da li je na osnovu odredbe člana 2. stava 2. Porodičnog zakona moguće pružiti sudsku zaštitu pravu na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudovima.

Srbija je 3. aprila 2003. godine postala članica Saveta Evrope, a nakon godinu dana, 3. marta 2004. godine ratifikovala je Evropsku konvenciju o ljudskim pravima.²⁶ Na taj način Evropska konvencija o ljudskim pravima postala je sastavni deo unutrašnjeg prava. Dodatno, Porodični zakon donet 2005. godine, upravo članom 2. stavom 2., kojim predviđa da svako ima pravo na poštovanje svog porodičnog života, uvrstio je u domaći pravni sistem ovo pravo predviđeno članom 8. Konvencije.

Povećanje broja predstavki pojedinaca pred ESLJP, kako prema drugim državama, tako i u odnosu na Srbiju, u vezi sa članom 8. Konvencije i pravom na poštovanje porodičnog života, koji je je u najužoj vezi sa porodičnim pravima, govori o značaju ovog prava za savremenu teoriju porodičnog prava.

život, u njegovu porodicu, u njegov stan ili njegovu prepisku, niti nezakonitih povreda nanesenih njegovoj časti ili njegovom ugledu.

2. Svako lice ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvih mešanja ili povreda. „

22 Član 16. Konvencije o pravima deteta: „Nijedno dete neće biti izloženo proizvoljnom ili nezakonitom mešanju u njegovu privatnost, porodicu, dom ili prepisku, niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled.

23 Član 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima:

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih. „

24 Član 2. stav 2. Porodičnog zakona Srbije.

25 M. Draškić, Porodično pravo i prava deteta, Beograd, 2007, str. 22.

26 Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, „Službeni list SCG“ - Međunarodni ugovori, br. 9/2003.

Međutim, i pored zakonskog regulisanja prava na poštovanje porodičnog života, u praksi se naši sudovi u svojim presudama retko (skoro nikada), ne pozivaju na postojanje porodičnog života i povredu prava na poštovanje porodičnog života članova porodice. To nam govori da ovo porodično pravo u našem pravnom sistemu tek treba da postane predmet sudske zaštite. Međutim, na osnovu prethodne činjenice da je ovo pravo malo poznato, kako članovima porodice, tako i sudovima, nikako ne treba izvući zaključak o njegovoj nevažnosti. *A contrario*, značaj koje ovo pravo ima pred ESLJP, i činjenica da je Srbija vezana odredbama Konvencije i presudama ESLJP, kao kontrolnog ograna Konvencije, skreće pažnju da je potrebno studioznije proučavanje ovog prava u našoj porodičnopravnoj teoriji. Posebno u svetlu već donetih presuda ESLJP protiv države Srbije koje se tiču člana 8. Konvencije i prava na poštovanje porodičnog života.

U oblasti kontakta između deteta i roditelja koji ne vrši roditeljsko pravo, u slučajevima *Felbab protiv Srbije*²⁷ i *Krivošej protiv Srbije*,²⁸ utvrđeno je da

27 *Felbab v Serbia*, pred. br. 14011/07, presuda od 14. aprila 2009. godine. Podnosilac je državljanin Srbije rođen 1969. godine koji je 1992. godine zaključio brak sa suprugom sa kojom ima dvoje dece rođene 1993. i 1994. godine. U aprilu 1998. godine, supruga je napustila porodični dom i deca su ostala sa ocem. U avgustu 1999. godine podnosilac je podneo tužbu za razvod braka, vršenje roditeljskog prava i izdržavanje dece. Majka je u januaru 2000. godine zadržala decu kod sebe nakon jednog susreta sa njima. Sud je u junu 2000. godine dodelio majci roditeljsko pravo, ocu pravo na kontakt i obavezao ga da plaća izdržavanje. Obzirom da majka nije dozvoljavala kontakt oca i deteta, podnosilac je podneo zahtev za izvršenjem dela sudske odluke o pravu na kontakt. Sud je novčano kaznio majku, ali kontakt nije ostvaren. U aprilu 2005. godine podnosilac je osuđen za krivično delo nedavanja izdržavanja. Centar za socijalni rad je utvrdio da se kontakt nije ostvarivao usled toga što majka i deca nisu saradivali, da je kontakt prvi put ostvaren u julu 2005. godine, da je od aprila 2006. godine jedno dete pobešlo da živi kod podnosioca ali da otac ima negativan uticaj na njega. Naknadno, 2007. godine, dete je vraćeno kod majke. Nakon razvoda braka podnosilac je ponovo zaključio brak i dobio još troje dece. Podnosilac se žalio da je nesprovođenje odluke o kontaktu povredilo pravo na poštovanje porodičnog života.

28 *Krivošej v Serbia*, pred. br. 42559/08, presuda od 13. aprila 2010. godine. Podnositeljka je državljanica Srbije rođena 1969. godine koja je 1993. godine zaključila brak sa suprugom i dobila dete u februaru 1994. godine. U avgustu 1999. godine podnositeljka je napustila porodični dom a dete je ostalo sa ocem. Ona je podnela 2000. godine tužbu za razvod braka i vršenje roditeljskog prava. Sud je u oktobru 2002. godine razveo brak, dodelio vršenje roditeljskog prava ocu, odredio da majka plaća izdržavanje za dete i da ima pravo na kontakt sa detetom. Obzirom da je otac odbio da dozvoli kontakt majke i deteta, domaći sudovi su izrekli novčane kazne protiv oca i pretnje za primenu prinudnih mera. Ipak, podnositeljka od 2007. do 2009. godine nije videla dete, stoga što se

propust primene prinudnih mera protiv roditelja koji onemogućava kontakt deteta i drugog roditelja povlači povredu prava na poštovanje porodičnog života. U skladu sa ovakvim stavom ESLJP, roditelj kome je dosuđeno pravo na kontakt, a koga drugi roditelj onemogućava u ostvarivanju tog prava, može da se, najpre, obrati domaćim vlastima da preduzmu prinudne mere protiv drugog roditelja, kao i da se pozove na povredu prava na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudom ako domaći organi nisu preduzeli prinudne mere protiv roditelja.²⁹ Takođe, ako domaći organi propuste da razmotre primenu prinudnih mera protiv roditelja koji sprečava kontakt deteta i drugog roditelja i nesprovode privremene mere o kontaktu, na osnovu slučaja *V.A.M. protiv Srbije*,³⁰ građani se mogu pozvati na povredu prava na poštovanje porodičnog života.

U oblasti utvrđivanja porekla deteta, u slučaju *Jevremović protiv Srbije*, propust da se donese odluka o utvrđivanju očinstva na osnovu činjenice da muškarac odbija u dužem vremenskom periodu da sprovede DNK analizu, predstavlja povredu prava na poštovanje privatnog života. Tako, ako se pred domaćim sudovima podnese tužba za utvrđivanje očinstva protiv muškarca, odbijanje suda da se donese presuda o utvrđivanju očinstva na osnovu

otac odselio sa detetom i nije obavestio majku o novoj adresi. Podnositeljka se žalila da je nesprovođenje odluke o kontaktu sa detetom povredilo njeno pravo na poštovanje porodičnog života.

- 29 O tome da je domaća država odgovorna ako ne preduzme mere da spreči roditelja koji onemogućava održavanje kontakta između deteta i drugog roditelja, I. Krstić, *Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života* član 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima, Beograd, 2006, str. 55.
- 30 *V.A.M. v Serbia*, pred. br. 39177/05, presuda od 13. marta 2007. godine. Podnositeljka je srpska državljanka koja je 1994. godine zaključila braka sa suprugom sa kojim je dobila dete sledeće godine. Suprug je napustio bračnu zajednicu u avgustu 1998. godine i odveo dete sa sobom. U februaru 1999. godine podnositeljka je podnela tužbu za razvod braka i vršenje roditeljskog prava, kao i privremenu meru za ostvarivanjem kontakta sa detetom. Ustanovljeno je ona boluje od HIV virusa. U julu 1999. godine, sud je usvojio privremenu meru i odredio da majka ima pravo na kontakt sa detetom. Tuženi je izbegavao da se odazove sudskim pozivima i tek mu je u novembru 2005. godine dostavljena tužba. Izvršenje privremene mere je pokušavano sve do 2005. godine, ali bez uspeha. Izveštaj medicinske ustanove je naveo da nema razloga da se podnositeljki ne dodeli vršenje roditeljskog prava. U junu 2006. godine, sud je dodelio vršenje roditeljskog prava majci navodeći da je ona posvećen roditelj i da njeno zdravstveno stanje ne ugrožava interese deteta. Ocu je naređeno da preda dete majci, međutim on je to odbio. Podnositeljka se žalila da joj nije omogućeno da ostvari kontakt sa detetom i da je time povređeno pravo na poštovanje porodičnog života.

njegovog odbijanja podvrgavanju DNK testu, nije osnov za pozivanje na povredu prava na poštovanje porodičnog, već privatnog života. Ova odluka nam svedoči da postoji obaveza domaćih sudova da ne dozvole da se tuženi muškarac pozove na nepostojanje odredbe o prinudnom sprovođenju DNK veštačenja u domaćem pravu,³¹ i tako onemogućiti utvrđivanje biološke istine o poreklu deteta od strane oca, a samim tim i konstituisanje pravnih obaveza prema detetu, pre svega obligacije izdržavanja.

Ako se u dužem periodu vremena ne sprovodi doneta presuda o vršenju roditeljskog prava, građani mogu da se pozovu na povredu prava na poštovanje porodičnog života. Osnov za to je presuda ESLJP u slučaju *Tomić protiv Srbije*,³² gde je uvrđeno da nesprovođenje presude o vršenju roditeljskog prava povlači povredu prava na poštovanje porodičnog života.

31 Postoje različita shvatanja u teoriji i zakonodavstvu o prinudnom sprovođenju veštačenja u slučaju odbijanja tuženog muškarca. Tako, u Nemačkoj sud pored novčane kazne i kazne zatvora, može odrediti prinudno vršenje veštačenja. Slično je i u Švedskoj i Finskoj. videti, M. Draškić, *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd, 2007, str. 206. Iako u našem pravu ne postoji odredba o prinudnom vršenju DNK analize, što smatramo dobrim rešenjem, sud je dužan da ceni odbijanje stranke da se podvrgne DNK analizi, i da u svetlu odbijanja donese presudu o utvrđivanju očinstva. Ovo se posebno odnosi na činjenicu protoka vremena i obaveze država iz člana 6. EKLJP o fer suđenju u razumnom roku. Stoga, konstantno odbijanje podvrgavanja stranke DNK analizi u dužem periodu vremena treba da dovede do donošenja presude o utvrđivanju očinstva i pored toga što nije sprovedena DNK analiza.

32 *Tomić v Serbia*, pred. br. 25959/06, presuda od 26. juna 2007. godine. Podnositeljka je srpska državljanka rođena 1973. godine. Ona je 1998. godine zaključila brak i iste godine dobila dete. U februaru 2001. godine majka se sa detetom odselila iz porodične kuće i podnela tužbu za razvod braka i vršenje roditeljskog prava. Međutim dete je od juna 2001. godine ponovo živelo sa ocem. U februaru 2004. godine sud je dodelio vršenje roditeljskog prava majci. Ona je sledećeg meseca tražila izvršenje odluke, a sud je odredio da će otac biti kažnjen ako ne preda dete, kao i da će dete biti prinudno oduzeto. Ipak, sudski ekspert je našao da nije u interesu deteta da bude prisilno oduzeto od oca. Od marta 2005. godine podnositeljka nije imala nikakav kontakt sa detetom. Tokom 2005. i 2006. godine, sud je više puta novčano kaznio oca i pokušano je prinudno oduzimanje deteta uz prisustvo policije ali je dete sakrivanjeno i nije došlo do predaje. U novom postupku za vršenje roditeljskog prava, koji je pokrenuo otac u decembru 2006. godine, na osnovu predloga centra za socijalni rad da bi promena sredine za dete bila traumatična, sud je doneo odluku da se dete poveri ocu. Dete je izjavilo da želi da živi sa ocem. Majka se u međuvremenu ponovo udala i dobila novo dete. Podnositeljka se žalila da je nespovodenjem odluke o vršenju roditeljskog prava onemogućena da ima kontakt sa detetom, čime je povređeno njeno pravo na poštovanje porodičnog života.

4. Evropski sud za ljudska prava i utvrđivanje povrede prava na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudovima

Pored navedenih presuda ESLJP protiv naše države, dodatno se i sam ESLJP izjasnio u prilog tome da je moguće (i dovoljno) utvrđivanje povrede prava na poštovanje porodičnog života od strane domaćih sudova.

Utvrđivanje povrede prava na poštovanje porodičnog života od strane domaćeg suda u slučaju protivljenja majke kontaktu oca i deteta i nemogućnosti oca da ostvari kontakt, iscrpljuje utvrđivanje povrede prava na poštovanje porodičnog života pred ESLJP. U slučaju *M. A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,³³ podnosilac je državljanin Ujedinjenog Kraljevstva, otac deteta rođenog u braku. Nakon razvoda sa suprugom podnosilac je sudskom odlukom dobio pravo na kontakt koje nije mogao da ostvari narednih pet godina usled protivljenja majke deteta. Iako je utvrđeno da je otac podoban i brižan roditelj, konstantno i potpuno protivljenje majke dovelo je do otuđenja deteta od oca i nemogućnosti da se ostvari njihov kontakt. Podnosilac je povukao predloge za odvijanjem neposrednog kontakta i prihvatio posredan kontakt sa detetom. Vrhovni sud je utvrdio da se otac s pravom oseća izneverenim u pravosudni sistem koji u periodu od pet godina nije mogao da sprovede njegovo pravo na kontakt sa detetom. Konstatovano je da pristup domaćih sudova nije uvažio standarde prava na poštovanje porodičnog života iz EKLJP. Na kraju, ocu je izdato javno izvinjenje od strane suda za propuste u postupku. Podnosilac se žalio ESLJP da je onemogućavanjem odvijanja kontakta povređeno pravo na poštovanje porodičnog života. ESLJP je naveo da priznanje Vrhovnog suda da je bilo povrede prava na poštovanje porodičnog života, govori o nedostacima domaćeg sistema i iscrpljuje potrebu za utvrđivanjem povrede, kada je ista već utvrđena pred domaćim sudom.

U slučaju *Lück protiv Nemačke*,³⁴ podnosilac je nemački državljanin, biološki otac deteta rođenog 1989. godine. Majka je u vreme rođenja deteta bila u braku sa drugim muškarcem. Tokom 1991. godine ona je najpre ograničila kontakt koji se odvijao između deteta i podnosioca, a od marta 1993. godine i u potpunosti zabranila kontakt. Podnosilac se obratio sudu sa zahtevom da dosudi kontakt između njega i deteta, ali je sud to odbio, s obzirom da je dete

33 *M. A. v United Kingdom*, pred. br. 35242/04, presuda od 26. aprila 2005. godine.

34 *Lück v Germany*, pred. br. 58364/00, presuda od 15. maja 2008. godine.

rođeno u braku majke i njenog supruga. Sud je naveo da nije potrebno saslušati dete ili dobiti nalaz veštaka, s obzirom da bi to dovelo do podrivanja već uspostavljenog porodičnog života deteta. Podnosilac se 1996. godine obratio Ustavnom sudu koji je u svojoj odluci iz aprila 2003. godine odlučio da je bilo povrede prava podnosioca i da se predmet vrati na odlučivanje prvostepenom sudu. Kada je postupak ponovo otpočeo, ćerka podnosioca, tada uzrasta 15 godina, odbila je odvijanje kontakta sa ocem. Podnosilac se žalio ESLJP da je odbijanje sudova da mu omoguće kontakt sa detetom dovelo do povrede prava na poštovanje porodičnog života. ESLJP je utvrdio da je odluka Ustavnog suda jasno utvrdila da je došlo do kršenja prava na poštovanje porodičnog života, te da u takvom stanju nije potrebno da se ESLJP ponovo izjašnjava povodom kršenja prava na poštovanje porodičnog života.³⁵

5. Zakon o obligacionim odnosima

S obzirom da je pravo na poštovanje porodičnog života strogo lično neimovinsko porodično pravo, u slučaju povrede ovog prava moguća je samo naknada nematerijalne štete. U ovom delu, pozvaćemo se na odredbe srpskog ugovornog prava - Zakona o obligacionim odnosima. U skladu sa zaštitom prava na poštovanje porodičnog života prema članu 2. stavu 2. Porodičnog zakona, na osnovu Zakona o obligacionim odnosima može se zahtevati dvostruko postupanje državnih vlasti, a sve u cilju zahteva da se prestane sa povredom prava ličnosti - kako prestanak radnje kojom se čini povreda prava na poštovanje porodičnog života, tako i naknada nematerijalne štete. Prema Zakonu o obligacionim odnosima svako ima pravo zahtevati od suda ili drugog nadležnog organa da naredi prestanak radnje kojom se povređuje integritet ljudske ličnosti, ličnog i porodičnog života i drugih prava njegove ličnosti. Sud, odnosno drugi nadležni organ, može narediti prestanak radnje pod pretnjom plaćanja izvesne novčane svote, određene ukupno ili po jedinici vremena, u korist povređenog.³⁶ Imajući u vidu da pravo na poštovanje porodičnog života predstavlja lično neimovinsko pravo člana porodice, po ugledu na ESLJP koji kada utvrdi povredu prava na poštovanje porodičnog života, može dosuditi

35 G. Letsas, *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights*, Oxford, 2010, str. 33, povodom obaveze država da poštuju odredbe EKLJP i sankcija za njeno kršenje.

36 Član 157. Zakona o obligacionim odnosima.

just satisfaction, kao vid nematerijalne štete, tako i domaći sudovi na osnovu povrede člana 2. stava 2. Porodičnog zakona, mogu prema članu 200. Zakona o obligacionim odnosima dosuditi naknadu nematerijalne štete. U skladu sa ovakvim odredbama domaćeg prava, građanin Republike Srbije kome je povređeno pravo na poštovanje porodičnog života, može da zahteva od suda da se dosudi naknada nematerijalne štete: ako domaće vlasti nisu primenile prinudne mere protiv roditelja koji sprečava kontakt između deteta i drugog roditelja, ako domaće vlasti nisu ni razmatrale primenu prinudnih mera protiv roditelja koji sprečava kontakt deteta i drugog roditelja, ako domaće vlasti u dužem vremenskom periodu ne sprovedu presudu o vršenju roditeljskog prava. Ukoliko domaći sudovi propuste da donesu odluku o utvrđivanju očinstva protiv muškarca koji se smatra ocem deteta usled njegovog konstantnog odbijanja da se podvrgne DNK analizi, građani se ne mogu pozvati na povredu prava na poštovanje porodičnog života na osnovu člana 2. stava 2. Porodičnog zakona, ali mogu tražiti naknadu nematerijalne štete na osnovu člana 200. ZOO usled povrede prava ličnog (privatnog) života.

Takođe, prema članu 199. ZOO, u slučaju povrede prava ličnosti sud može narediti, na trošak štetnika, objavljivanje presude, odnosno ispravke, ili narediti da štetnik povuče izjavu kojom je povreda učinjena, ili što drugo čime se može ostvariti svrha koja se postiže naknadom. Zanimljivo da je primena doktrine iz člana 199. ZOO, primetna u slučaju *M. A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, gde je ESLJP smatrao da javno priznanje domaćeg suda predstavlja pokazatelj da je bilo povrede prava na poštovanje porodičnog života. Stoga, javno priznanje Ustavnog suda u presudi *M. A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, jeste upravo odredba iz člana 199. ZOO o objavljivanju presude na trošak štetnika.

Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica kao i za strah sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu. Prilikom odlučivanja o zahtevu za naknadu nematerijalne štete, kao i o visini njene naknade, sud će voditi računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi ta naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom. Kao što se može videti, postoji i podudarnost u terminima Evropskog suda za ljudska prava i Zakona o obligacionim odnosima - *just satisfaction* (pravična nadoknada) koju dosuđuje ESLJP nije ništa drugo do pravična novčana naknada iz člana 200. stava 1. ZOO.

Zaključak

Smatramo da građanin Republike Srbije može da se pozove na povredu svog prava na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudovima na dva načina. Prvi je da se na osnovu već donete presude ESLJP protiv države Srbije pozove na povredu EKLJP, samostalno na osnovu člana 2. stava 2. Porodičnog zakona, kada je aktom domaćih vlasti na isti način kao u već donetim presudama protiv naše države povređeno njegovo pravo na poštovanje porodičnog života. Na taj način bi se utvrđivanjem povrede od strane domaćih sudova onemogućilo utvrđivanje povrede pred ESLJP, imajući u vidu da je u dosadašnjoj praksi ESLJP stao na stanovište da utvrđivanje povrede prava na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudovima predstavlja dovoljan osnov da se ESLJP ne izjašnjava o povredi ovog prava.

Drugi način je da se na osnovu već utvrđene povrede člana 8. EKLJP, i prethodno donete presude ESLJP građanin pozove na nesprovođenje te presude i povredu prava na poštovanje porodičnog života u skladu sa čl. 2. st. 2. Porodičnog zakona. U praksi ESLJP bilo je slučajeva da se usled nepostupanja domaćih vlasti po presudi ESLJP, podnese nova predstavka i da ESLJP ponovo utvrdi da je došlo do povrede prava na poštovanje porodičnog života usled nepostupanja domaćih organa prema prethodnoj presudi.³⁷

37 Emre v Switzerland, pred. br. 5056/10, presuda od 11. oktobra 2011. godine. Podnosilac je turski držaljanin, rođen 1980. godine, koji je 1986. godine došao u Švajcarsku sa svojim roditeljima. Na osnovu mnogih krivičnih dela počinjenih između 1994. i 2000. godine, podnosilac je 2003. godine osuđen na trajnu deportaciju iz Švajcarske. Odluku o deportaciji potvrdio je Savezni sud. Podnosilac je 2004. godine podneo predstavku ESLJP (pred. br. 42034/04) koji je u maju 2008. godine utvrdio povredu člana 8. EKLJP. Na osnovu te presude ESLJP, Savezni sud je na zahtev podnosioca ograničio period deportacije na deset godina. Nakon što se 2009. godine oženio sa nemačkom državljankom i stekao nemačku dozvolu boravka, podnosilac je zahtevao da se ukine mera deportacije da bi mogao da živi u Švajcarskoj. Njegov zahtev je odbijen. Podnosilac se žalio da je odluka švajcarskih vlasti o produženju deportacije dovela do povrede prava na poštovanje porodičnog života. ESLJP je ustanovio da domaći sud umanjnjem deportacije na period od deset godina, umesto ukidanja, nije u potpunosti prihvatio navode u presudi ESLJP iz 2008. godine. ESLJP je ponovio da domaći sud pri proceni potrebe deportacije u odnosu na javni interes treba da razmotri sledeće okolnosti: prirodu počinjenih prekršaja, ozbiljnost izrečenih sankcija, vremenski period u kome je podnosilac živeo u Švajcarskoj, vreme koje je proteklo od učinjenih prekršaja do izricanja mera, ponašanje podnosioca tokom tog perioda, jačinu socijalnih, kulturnih i porodičnih veza podnosioca sa domaćom zemljom, kao i zemljom porekla, okolnosti slučaja poput zdravstvenih problema podnosioca. Deportacija podnosioca u periodu

Na osnovu donetih presuda protiv Republike Srbije predlažemo da domaći sudovi u skladu sa obavezom primene EKLJP u našem pravnom sistemu i članom 2. stavom 2. Porodičnog zakona, mogu da utvrde da je postupanjem domaćih vlasti došlo do povrede prava na poštovanje porodičnog života, čime bi se otklonila mogućnost vođenja postupka pred ESLJP i utvrđivanje povrede prava na poštovanje porodičnog života. Dodatno, onemogućilo bi se dosuđivanje *just satisfaction* i plaćanje materijalne naknade za pretrpljenu povredu prava na poštovanje porodičnog života od strane domaće države. Uvažavajući činjenicu da je ovo savremeno porodično pravo u razvoju, smatramo da bi pozivanje na povredu prava na poštovanje porodičnog života pred domaćim sudovima bilo ograničeno na porodične odnose koji su već bili predmet zaštite u presudama ESLJP protiv države Srbije. Imajući u vidu da naš sistem spada u grupu monističkih sistema, gde su odredbe Konvencije podređene Ustavu, ako određeni porodičnopravni institut nije priznat u domaćem Ustavu, ne smatramo da bi se zaštita mogla pružiti pozivanjem na povredu prava na poštovanje porodičnog života, bilo u skladu sa presudama ESLJP protiv drugih država, bilo u skladu sa članom 2. stavom 2. Porodičnog zakona. Naime, i sam ESLJP ne stoji na stanovištu da je došlo do povrede prava na poštovanje porodičnog života ako, prema domaćem pravu, npr. nije dozvoljeno da roditelji steknu vršenje roditeljskog prava na osnovu surogacijskog ugovora. U skladu sa time, nije moguće da se na osnovu odredbe člana 2. stava 2. Porodičnog zakona, podnese tužba za povredu prava na poštovanje porodičnog života ako nije dozvoljeno sticanje roditeljskog statusa na osnovu surogacijskog ugovora, tačnije u porodičnim odnosima koji nisu regulisani domaćim zakonodavstvom. U oblastima u kojima je ESLJP, u presudama protiv države Srbije, označio da je došlo do povrede prava na poštovanje porodičnog života, moguće je prethodno, pre obraćanja ESLJP, pokrenuti postupak za zaštitu prava na poštovanje porodičnog života u skladu sa članom 2. stavom 2. Porodičnog zakona.

od deset godina nije bila proporcionalna prirodi počinjenih dela koja se mogu okarakterisati kao greške iz mladosti u potpunosti shvaćene od strane podnosioca. ESLJP prihvata da se podnosilac nakon počinjenih dela ponašao odgovorno, nalazio se u legalnim tokovima, dodatno to legitimišući zasnivanjem svoje porodice. *ESLJP*, stoga, navodi da potpuno i trenutno povlačenje mere o deportaciji podnosioca predstavlja poštovanje odluke *ESLJP* iz 2008. godine. Utvrđena je povreda prava na poštovanje porodičnog života.

Ast. Uroš Novaković, MA*

ESTABLISHING BREACH OF THE RIGHT TO RESPECT FOR FAMILY LIFE BEFORE COURTS OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary

In the article we consider modes of application of European Convention for Human Rights into domestic legal systems of state members. Central issue is possibility of establishing breach of the right to respect for family life in front of the Serbian courts based on the domestic legal regulations, and indirectly just based on the article 8. of ECHR. There are three ways of the European Convention for Human Rights application in state members: monistic, dualistic and constitutional. Convention is become part of internal law in Serbia from the day of ratification - 3rd March 2004. Considering the fact that European Convention for Human Rights from the moment of ratification became the part of domestic legal system, and that Serbian Family Act enacted regulations of Convention on the Rights of the Child, and European Convention on Human Rights, we come to the conclusion that it is possible, based on the decisions of the European Court for Human Rights, as well as on the article 2. par. 2. of Serbian Family Act, for domestic citizens to claim before Serbian courts that there was breach of the right to respect for family right, and that domestic courts could establish failure to provide right to respect for family life. Thus, also according to the decisions of the European Court for Human Rights in the cases *M. A. v United Kingdom* and *Lück v Germany*, it would be depleted duty for ECtHR to find the breach. Previous determination of the breach of the right to respect for family life before domestic courts does not rise obligation of European Court for Human Rights to establish new breach. This shows positive effect of possibility to submit lawsuit before Serbian courts, which eliminates need for proceeding before ECtHR.

Key words: European Convention for Human Rights Family. Act Incorporation of European Convention for Human Rights. Monism. Dualism. Constitutional position. Right to respect for family life. Reimbursement of non-pecuniary damage. Domestic courts. European Court for Human Rights.

* Uroš Novaković, MA, teaching assistant, Faculty of Law University of Belgrade. This article is the result of research within the project Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System (179059), supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia. .